

Vladimir BAZALA

III

NA KAPTOLU ILI BOLJE RECI NA PODRUČJU KAPTOLA NALAZIO se hospital sv. Elizabete. Ne može se niti približnom sigurnošću reći gdje se taj hospital nalazio. Može se samo pretpostaviti da je bio sagrađen na zemljištu koje je kralj Ladislav III god. 1284. predao zagrebačkoj biskupiji, a zagrebački biskupi na tom zemljištu sagradili mali hospital. Uz taj hospital bili su banski dvori (curia bani) ili točnije: područje „in quo bani Sclavoniae domos et descensum habere consueverunt”. Ovo je područje biskup Ladislav poklonio kanoniku i kalničkom arhidakonu Dyonisiusu Folkasy (Farkasy ili Farkas, čitaj Farkaš), koji je ovdje izgradio svoju kuriju. To mora da je već bila oveća zgrada, jer god. 1357. kanonik Dionizije poklanja onu polovicu zgrade koja leži uz hospital, rečenom hospitalu (i tim očito omogućuje ili provodi povećanje hospitala), a drugu polovicu daje prebendaru oltara sv. Marije Magdalene, pa ovu darovnicu iste godine potvrđuje biskup Stjepan III (1. c. knj. I, str. 82—83),¹¹ (1. c. I, m. 236, str. 211. i m. 238, str. 213)²³, 20 b.

Na pitanje gdje se sve to nalazilo teško je odgovoriti.

Kurije zagrebačkih kanonika nalazile su se gotovo redovno na samom kaptolskom trgu, pa se tamo valjda u ono doba nalazila i kurija kanonika Dionizija, a prije toga i banski dvori. Ali nema nikakvih podataka, da bi se tu nalazila i neka zgrada hospitala.

Možda su se banski dvori (pa i kurija kanonika Dionizija) nalazili izvan užega područja kaptolskoga trga^{1a 1b} na području Dolca ili Opatovine, gdje su se uglavnom nalazile kuće građana i obrtnika kaptolskih, ali i velikaša i plemića, čak sve do u XIX st. Tako je npr. u kuriji obitelji knezova Plemić na Dolcu smještena 15. XI 1882. prva zagrebačka Obrtna škola! Ali niti na Dolcu niti na Opatovini nema znakova da bi ovdje ikad postojao neki hospital.

Nešto točnije podatke imamo o samom hospitalu.

Ovom je hospitalu namijenio oporučno god. 1377. Pavao, sin bana Stjepana Starčkoga, jedan dio svoje imovine. God. 1374. i 1382. za haranja kuge ovaj je hospital dobro poslužio. Kao rektori se spominju kanonik Stjepan (1423), Benedikt (1453), Ivan (1465), Marcus de Sokloš (1512) itd. Hospital je god. 1453. za doba rektora Benedikta i god. 1512. za Marka Sokloša zbog trošnosti obnavljan. Prigodom prve obnove potvrdio je papa Nikola V. preko Matije, opata cistercitskoga samostana u

Zagrebu, statute ovoga hospitala, kako ih je rektor hospitala bio predložio, što govori da je hospital imao veću vrijednost i značaj kad sâm papa potvrđuje njegov statut. Među ostalima, neke odredbe u tim statutima zabranjuju rođacima biskupovim stanovati u hospitalu, a biskup ne smije i ne može siliti kanonike da vrše službu rektora hospitala (ili određivati tko će biti rektor, već to pravo pripada kaptolskom, kano-ničkom kolegiju). Po ovim propisima htio je Vinardo, opat cistercitsko-ga samostana izbaciti iz hospitala Uršulu, udovu Marka Čave, očito neku biskupovu rođakinju, ali je kralj Matijaš Korvin (1458—1490) onemogućio ovaj pokušaj, očito protiv papinih statuta!

Prigodom druge obnove hospitala, god. 1512. sastavljen je zanimljiv imovnik, našastar, inventar toga hospitala, očito po rektoru Marku Soklošu. U tom se inventaru spominju razne crkvene i kućne potrebštine kao i imetak u naravi, nabrajaju se pozlaćeni kaleži i srebrni križ, oltar itd., zatim zdjele, mužari, škafovi, tanjuri itd., ali nigdje nema spomena o kakvim lijekovima i liječničkim potreštinama ili o rublju bolesnika^{1b)}, ^{22a)}). Prema inventaru se vidi da je hospital bio već za rana opskrbljen zemljištima i drugim nekretninama, ali se vidi i to, da je bio isključivo samo karitativna ustanova.

Na njegovu lokaciju upućuju dva zanimljiva kasnija spisa:

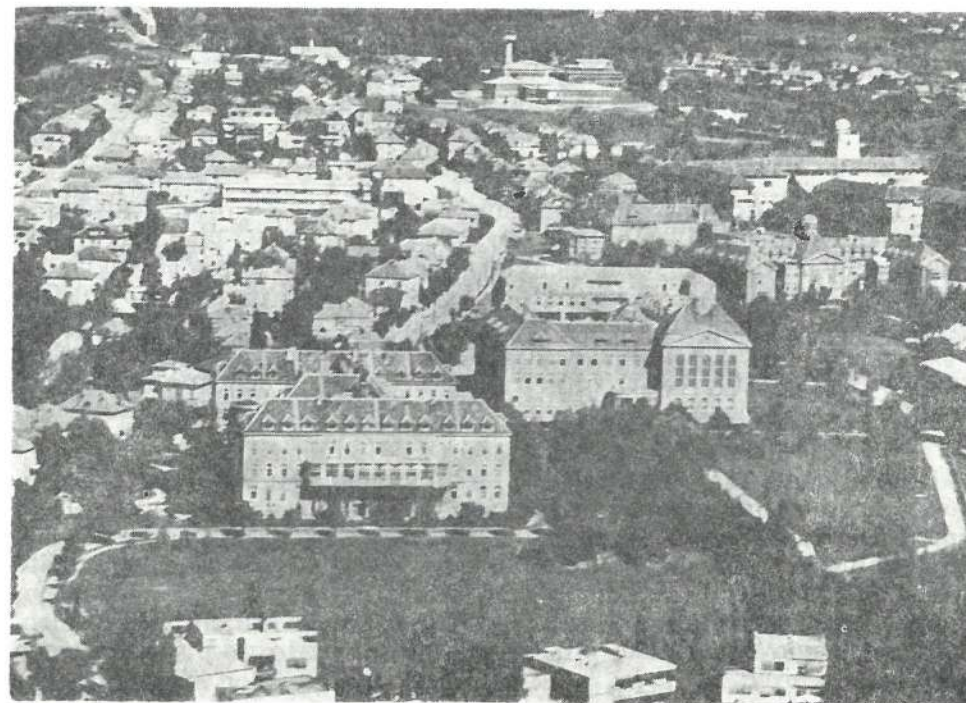
U jednom se dokumentu od 26. VIII 1602. za „hospitale seu xenodohium captuli zagrabiensis” kaže izrjekom da je on „... supra fontem Mandussocz habitum et existentem” (MCZ XVII, 86)²³⁾. Govori se, dakle, o hospitalu i ubožnici i kaže da se nalazi povrh izvora Manduševac. Vrelo Manduševac, koje se u različitim dokumentima naziva i zdencem (puteus) a piše Mandusseuch, Mandusewez, Mandussocz, nalazilo se ispod zapadne kule današnjega biskupskoga dvora, negdje na mjestu gdje se danas nalaze prve kuće Bakačeve ulice. Voda ovoga izvora bila je kasnije svedena na Harmicu (kasniji Trg bana Jelačića, danas Trg Republike) gdje se iz vode ovoga izvora napajao vodoskok (koji će kasnije biti ukinut a na sred trga koji će se prozvati Jelačićev trg, doći će konjanički kip bana Jelačića, izrađen od Dominika Fernkorna). Prema tome, ovaj hospital se god. 1602. nalazio tamo negdje ispod zapadne kule biskupskoga dvora, povrh (možda pored ?) izvora Manduševca, a to bi odgovaralo mjestu koje danas zauzimaju kuće na uglu Bakačeve i Vlaške ulice.

Da se ovo mjesto smatralo „kaptolskim” pokazuje slijedeća činjenica:

U jednom dokumentu od 23. X 1612. piše Gaspar Beloseuich, vicesudac gradski (očito iz Gradeca-Griča) otvorenu tužbu protiv nereda na kaptolskom trgu (kaptolskom piaču, — iskrivljeno prema Platz, piazza), kadno su kaptolski „vratari pečenje od ognja hitali”, od kojega je on „jedno bil vuzel i vu spital dal...”. Radilo se o tom, da su kaptolski djetići i sluge rastjeravali pečenjare koji su na tom trgu nedjeljom i prigodom proštenja i sličnih crkvenih zgoda pekli pečenje, pa su i njega, gradskog suca (odnosno podsuca), sprečavali da jedno takovo pečenje dađe u obližnji hospital. Običaj, da pečenjari i licitari prodavaju robu na kaptolskom trgu održao se sve do naših dana, a poznato je, da iza proštenja ostaje na trgu velik nered i da se pečenjarenje i prodaja licitar-

skih proizvoda produžuje u nedogled, što su kaptolske sluge očito morali sprečavati, pa su čak i gotovo pečenje, koje se nalazilo na vatri, bacali sa vatre, kako bi prekinuli rad pečenjara. Svakako se iz rečenoga dokumenta vidi da se u to doba „kaptolski hospital” nalazio u neposrednoj blizini kaptolskoga trga.

Ostaje otvoreno pitanje da li je ovdje god. 1284. izgrađen hospital sv. Elizabete ili je ovaj zaista izgrađen najprije negdje na Kaptolskom trgu a kasnije (nakon što je već god. 1453. i 1512. postao trošan i potrebna popravka i obnavljanja), dobio svoju novu zgradu „supra fontem Manduševac”. Možda je, naime, ovdje, tik ispod biskupskoga dvora (neg-

Zavodi i klinike Medicinskog fakulteta na Salati

dje pored zapadnoga ulaza u biskupski dvor) postojala nekad i kurija kanonika Dionizija kao i banski dvori, a uz njih hospital. Svakako se već početkom XVII st. nalazi hospital na ovom mjestu, koje danas odgovara prvim kućama Vlaške ulice, odmah kod izlaza ove ulice sa Kaptolskoga trga. Neprilika je u tom, što se on uvijek zove „kaptolski” a nalazi se u Vlaškoj ulici i ne zove se „vlaškoulički” već će se tako zvat zapravo „biskupski” hospital u Vlaškoj ulici, izgrađen nešto niže prema istoku. Osim toga se u XVII st. ne zove više hospital sv. Elizabete, nego se u dokumentima kaže da se kraj njega nalazi kapelica sv. Florijana, koja služi i za svrhe „kaptolskoga” hospitala⁹⁾, ¹¹⁾, ^{20a)}, ^{21a)}). Kako se o tom „kaptolskom” hospitalu u Vlaškoj ulici govori tek početkom XVII st. i

navodi gdje se nalazio, to do kraja XVI st. ipak nemamo nikakvih sigurnih podataka, gdje bi se ovaj „kaptolski“ hospital mogao nalaziti. Ali nema niti podataka, da bi neki hospital nekad smješten na Kaptolu, bio početkom XVII st. premješten na početak Vlaške ulice, izvan najužega kaptolskog područja.

Velika se promjena javlja sredinom XVIII st. Prigodom rekonstrukcije jedne kurije na Kaptolu, koja je nekad pripadala biskupu Gugleru a stradala je u potresu god. 1880., nađen je u stubištu kurije ugrađen kameni natpis, za koji se ne zna kako je na ovo mjesto dospio, ali je vrlo značajan, jer glasi:

PIA MVNIFICENTIA RSSMI
GEORGIJ REES CANT
E. Z.
ERECTUM 1746

(Pia munificentia reverendissimi Georgii Rees, cantoris Ecclesiae Zagrabiensis, erectum anno 1746). Ovaj je kameni natpis Ivan Kukuljević Sakcinski pribilježio u svom djelu „Nadpisi sredovječni i novovjeki . . . u Hrvatskoj i Slavoniji“ (Zagreb 1891) pod br. 1217, uz napomenu: „Na bivšoj ženskoj bolnici u Laškoj ulici“. Zasluga, dakle, za podizanje jedne bolnice (i to, prema Kukuljeviću baš „ženske“ bolnice) ide kantora crkve zagrebačke Georgija Reesa. To je u povijesti poznata ličnost pod imenom Georgij Rees st., jer postoji i Georgij Rees mlađi, a odnosili su se međusobno kao stric i nećak.

Georgij (Juraj) Rees, rođ. 22. II 1675., učio je u Rimu, gdje je god. 1697. stekao doktorat teologije i iste godine zaređen za svećenika. Bio je župnik u Sv. Ivanu Zelini, god. 1709. postao je zagrebački kanonik a god. 1727. kantor zagrebačke katedrale. Sve do god. 1741. obnašao je različite visoke kaptolske službe. Umro je 23. XII 1745. ab intestato, tj. naprasnom smrću, naglo, vjerojatno od kapi, nađen je mrtav „u odijelu“, tj. obučen, pa nije ostavio ni oporuke niti je pred smrt obavio propisane crkvene obrede.

Zato je njegovom ostavštinom raspolagao njegov nećak Georgij Rees ml., očito dobro poznavajući intencije strica, a i nastojeći da dobrotvornim djelima iskupi stričevu zlu sudbinu. I nećak Georgij Rees ml. učio je teologiju u Rimu i kasnije obavljao različite visoke crkvene funkcije u Zagrebu, među ostalima postao je god. 1761. generalni vikar. Dugo vremena bio je knjižničar knjižničke ostavštine O. Rafa Levakovića, koju je knjižnicu god. 1745. predao Adamu Baltazaru Krčeliću, a ovaj sjedinio sa svojom knjižnicom i nekim drugim zbirka u kasniju i današnju Sveučilišnu i narodnu knjižnicu u Zagrebu. Bio je znamenit teološki pisac i prevodilac a istakao se plemenitim dobrotvornim legatima i zakladama. Umro je u Zagrebu 22. VI 1767.

On je iz stričeve ostavštine, očito dodavši i svoj udjel, god. 1746. podigao žensku bolnicu u Laškoj (danas Vlaškoj) ulici. Na žalost, o ovoj bolnici, o njezinom radu pa čak ni o njezinoj lokaciji nemamo

nikakvih sigurnih podataka. Da je to bila neka posebna zgrada i posebna ustanova, ona bi morala biti negdje spomenuta, jer su popisi stanovništva i popisi vlasnika nekretnina već u ono doba u Zagrebu vrlo brižno sastavljani, a takvog podatka o nekoj „ženskoj bolnici u Laškoj ulici“ — nema! Zato je postavljeno pitanje, da li ova ženska bolnica, koja je prema kamenom spomeniku podignuta Reesovom zaslugom god. 1746., nije bila sastavni dio neke druge bolnice ili hospitala, a to može biti upravo „kaptolski hospital u Laškoj ulici“. Zato se ne može poreći opravdanje pretpostavci koju iznosi najprije Lj. Ivančan,¹¹⁾ za njim A. Cuvaj⁵⁾ i na kraju D. Hirc⁹⁾ kad suglasno tvrde, da je u „začetku gornje Laške ulice, danas br. 4, bila uz kapelicu sv. Florijana ženska bolnica“, koju je god. 1746. osnovao Georgij Rees. Ova je pretpostavka to vjerojatnija, što su kanonici Rees, stric i nećak, sigurno vrlo pripravno pomogli da do što bolje organizacije dođe njihov, „kaptolski“ hospital, pa je taj hospital, koji već poznamo najkasnije iz početka XVII st. i to kao karitativnu ustanovu, dobivši zakladu Reesovu sredinom XVIII st., podignut na pravu bolnicu i kao takav nastavio radom.

U svakom slučaju, da je Zagreb već sredinom XVIII st. imao posebnu žensku bolnicu, zanimljiva je činjenica i govori za to da je Zagreb u to doba već u pogledu zdravstvene kulture bio napredan. Treba se sjetiti, da je samo kratko vrijeme prije toga Giovanni Maria Lancisi (1654—1720), znameniti liječnik u Rimu, osobni liječnik pape Inocenta XI, Inocenta XII i Klementa XI ostavio oporučno svoj imetak i svoju bogatu knjižnicu hospitalu San Spirito u Rimu pod uvjetom da se izgradi posebni odjel za bolesne žene. Vjerojatno je baš to potaklo nekadašnje rimske studente teologije a kasnije ugledne svećenike zagrebačkoga kaptola, strica Georgija Reesa st. i nećaka Georgija Reesa ml., da u hospitalu svoga Kaptola podignu bolnicu za bolesne žene ili „žensku bolnicu“. Tako je hospital na početku Vlaške ulice, koji je do tada bio samo karitativna ustanova, postao i bolnička, zdravstvena ustanova, pravilna ženska bolnica onoga doba. Ali kad je došlo do izgradnje nove bolnice na Harmici (ne samo za sve jurisdikcije zagrebačke nego i za Zagrebačku županiju), sjedinjene su bolničke zaklade zagrebačkih jurisdikcija u zakladu za izgradnju nove bolnice. Vjerojatno je, da je u tu zakladu ušla i zaklada Reesova. Ali prema propisu biskupa Galjufa, u bolničku zakladu za izgradnju nove bolnice nije smjela ući nikakva druga, naročito ne karitativna zaklada, pa je nakon izgradnje nove bolnice na Harmici nekadašnja ženska bolnica u Vlaškoj ulici pretvorena opet u karitativnu ustanovu, hospital odnosno sirotište, ali isključivo samo za žene. Takav hospital-sirotište za žene stvarno nalazimo na početku Vlaške ulice sve do god. 1880. kad je njegova zgrada stradala od potresa.

U „Fassionsbuch des Agramer Orts Kapitel“ iz god. 1798., pohranjen u Hrvatskom državnom arhivu (Kaptolski arhiv, protokol br. 503) upisane su sve kuće i njihovi vlasnici na području Kaptola pa je i ova kuća navedena kao vlasništvo Kaptola pod br. 161 kao „Spital Bogczev Kaptolonyzkeh“.

U popisu kuća iz god. 1855., koji je pohranjen u Historijskom arhivu Zagreba (reg. sign. 31189) a objavljen god. 1857. ova je kuća navedena pod br. 138 kao „Armenhaus, Agramer Dom Capitel“ (u objavljenom tekstu: Agramer Metropolitan Capitel).

U popisu kuća iz god. 1862. ova je kuća opet navedena pod br. 138 kao „Kaptolski špital, Zagreb(ački) stolni kaptol”.

God. 1878. provedena je nova numeracija zgrada u Zagrebu i ova kuća, koja je nosila do tada br. 138, dobiva novu oznaku „Vlaška ul. br. 4” i naziv „Uboški zavod, Zagrebački kaptol” (l. c. str. 206)⁷).

Zgradu spominje i Milan Šenoa u knjizi „Moj otac” (Matica Hrvatska, Zagreb, 1933, str. 14 i 16) ovim riječima: „Jednom me povede otac na šetnju, a bilo je to početkom listopada 1880. godine. Dođosmo Bakačevom ulicom u gornju Vlašku ulicu. Pogledasmo staro sirotište, koje je za mjesec dana imalo pasti žrtvom kobnoga potresa...”.

Zgrada je zaista posve porušena 9. X 1880. za vrijeme potresa i na njezinom mjestu sagrađena je stambena zgrada koja još i danas stoji, a sirotište, hospital za žene nije nikad više uspostavljen. U to doba je vjerojatno i kameni natpis, koji spominje Reesovu zakladu premješten u stubište kurije na Kaptolu, koja je iza potresa obnavljana.

Zaklada Reesova koja je dodijeljena za gradnju nove bolnice na Harmici omogućila je zagrebačkom Kaptolu, da u zakladi „Hospital” koja je osnovana za izgradnju nove bolnice na Harmici, ima odlučujuću riječ, a kad je ova zaklada god 1930. proširena i svoju djelatnost protegnula na rušenje stare bolnice na Jelačićevom trgu i izgradnju nove bolnice na Rebru, zagrebački je Kaptol imao jednaku ulogu kao i država, grad Zagreb, zagrebački biskup i bolnička imovina, pa je čak uloga Kaptola, zaslugom njegova delegata u zakladnom odboru, kanonika Lovre Radičevića, znamenitog kulturnog i javnog radnika, bila i vrlo velika.

IV

Bilo je teško snaći se u podacima o hospitalu, ubožnici i bolnici u Laškoj ulici (danas Vlaškoj ulici), koji se naziva sad „hospital sv. Antuna”, sad „hospital sv. Martina”, a sad „hospital sv. Petra”, pa onda jednom „vlaškoulički”, drugi put „biskupski” hospital a ne rijetko „biskupska bolnica”. Trebalo je, naime, odgonetati da li se pod tim različitim nazivima ima razumijevati jedna ista ustanova ili možda više različitih ili sličnih ustanova.

Nastojat ću dati onu kombinaciju koja mi se čini najvjerojatnija na osnovu potpuno manjkavih, nepotpunih i protuslovnih podataka koji sada stoje na raspolaganju. Izlazim sa stanovišta, da se radi o jednoj istoj ustanovi, koja se pod raznim imenima i nazivima razvijala na istom mjestu, da su pri osnivanju ove ustanove igrali odlučnu ulogu zagrebački biskupi i da je hospital bio u onom dijelu Laške ulice (Vlaške ulice), koji im je prema jednoj odluci Slavenskoga vojvode Andrije iz god. 1198., predan u vlasništvo a i inače bio najuže vlasništvo zagrebačkih biskupa, dakle u tzv. „gornjoj Vlaškoj ulici” (in superiore vico Latino-rum), ako se pod „Vlaškom ulicom” razumijeva čitavo područje Latinskoga (Laškoga) kotara. Radi se o području koje se proteže po prilici između današnje Vlaške ulice (kao ulice) na sjeveru i Jurišićeve na jugu, te Ružične (danas Kurelčeve) na zapadu i današnje gornje Draškovičeve ulice na istoku.

Ovo je mjesto u XII st. biskup ustupio dominikancima, pa se zato na tom mjestu spominje od god. 1201. Dominikanski samostan, uz njega crkva sv. Nikole a iza njega vrt toga samostana. Kad su Dominikanci napustili ovaj kraj (od straha pred Turcima) i dobili svoj novi samostan na Gradecu, na današnjem Katarinskom trgu, preuzeo je ovo područje biskup zagrebački pod svoju upravu, za potrebe svojih ustanova. Na tom području osnovana je župna crkva sv. Antuna i uz nju s jedne strane župni dvor i ured (danas Vlaška ulica br. 36) a s druge strane hospital-sirotište sv. Antuna (hospitale sancti Antonii). Dalje na istok bio je biskupski vrt. Taj se hospital spominje već god. 1433. Njim su upravljali župnici crkve sv. Antuna. Od ovih se imenom spominje god. 1510. župnih Matija. Župa sv. Antuna bila je nadležna za čitavo područje tadašnje „Laške ulice”.

Kad je župa sv. Antuna koncem XVI st. dokinuta i umjesto nje osnovana župa sv. Petra, postao je župni ured sv. Antuna uredom sv. Petra a i hospital-sirotište dobio naziv „hospitale sancti Petri”. Ovaj je hospital radio do početka XVII st., a god. 1622. ga biskupska vizitacija više ne spominje. Tvrdnju starijih istraživača povijesti zagrebačkih bolnica²² da ga je ukinuo i zemljište si „prisvojio” biskup Nikoja Zelincaj (čito pogrešno prepisano Nikola Selnički Stepanić, Nicolaus Zelniczey aliter Stepanić de Korschina, 1558—1602), zagrebački biskup od 1600—1602., ne nalazim nigdje potvrđenu. Lj. Ivančan (l. c. knj. I, str. 409—412., br. 652)¹¹) opširno opisuje ovoga biskupa ali o tom nema ni riječi. A o nekom „prisvajanju” zemljišta ne može se raditi već i zato, jer je to ionako bilo biskupovo zemljište i biskupovo vlasništvo. Radi se, naime, o posve drugoj stvari: što se hospitala tiče mora da je u pitanju njegova rekonstrukcija, a za izdržavanje tako rekonstruiranoga hospitala bilo je potrebno nabaviti zakladu: ta je namaknuta tako da je biskup za potrebe ovoga hospitala „prisvojio” zemljište nekadašnjega leprozorija sv. Petra na obali Save.

Između god. 1622. i 1667. očito se radi na rekonstrukciji i regulaciji čitavoga područja koje se nalazilo kao i danas, nasuprot istočnoga ulaza u biskupski park (koji se proteže uz južno pročelje biskupskoga dvora od istočne četverokutne kule biskupskoga dvora do zapadnoga ulaza u park ispod zapadne kule biskupskoga dvora) i zahvata mali trg koji je nastao na taj način što je Vlaška ulica ovdje bila širja nego drugdje. Na južnoj strani ovoga trga sagrađio je biskup Martin Borković za vrijeme svoga biskupovanja, između god. 1667. i 1687. (prema nekim podacima upravo god. 1674.) crkvicu sv. Martina (svoga imenjaka). Najvjerojatnije ju je izgradio na mjestu nekadašnje crkve sv. Antuna (kasnije zvane sv. Petra). Da je crkva sv. Martina izgrađena na mjestu jedne vrlo stare crkve, dokaz je među ostalim i to, što je u zid glavne lađe uzidana nadgrobna ploča velikaša Radoslava Gorjanca, koji je valjda bio pokopan u staroj crkvi, jer ploča sigurno potječe još iz Srednjega vijeka. O gradnji crkve sv. Martina postoje brojni podaci, u vjerodostojnost kojih ne treba sumnjati⁴, ⁵), ⁶), ¹⁶).

Crkvica sv. Martina služila je sve do god. 1932. za potrebe župe sv. Petra, pa je i župni ured sv. Petra ostao u prostorijama uz crkvu sv. Martina, iako se već odavna išlo za tim, da se i župna crkva i župni ured

sv. Petra premjeste dalje prema istoku. Ovdje je god. 1622. sagrađena mala crkva sv. Petra, koja će kasnije biti povećana, ali će tekar god. 1932. biti potpuno renovirana i modernizirana a pored nje će biti izgrađen i župni dvor, kako to i danas stoji⁴⁾, ^{20a)}.

Pred crkvicom sv. Martina postavljen je zavjetni stup protiv kuge, koja je vladala god. 1647. i 1648. Ovaj je stup srušila bura god. 1880. a iza toga nije natrag podignut nego je uklonjen. I to je znak, da je crkva sv. Martina imala značenje nekoga zavjeta protiv kuge i sličnih pošasti, kojih je još bilo u XVII stoljeću.

Uz crkvicu sv. Martina biskup Martin Borković počeo je graditi i „hospital sv. Martina” ali nije poznato zašto ga za života nije već izgradio nego je oporučno ostavio veliku ostavštinu iz koje je god. 1691. zgrada hospotala-ubožnice dovršena. Biograf Borkovićev, Dragutin Nežić (I. c. I. dio, Zagreb 1944, str. 722)¹⁶⁾ pozivajući se na Bengera (Annalium Ord. S. Pauli, vol II, str. 245) kaže da je biskup Borković stalno hranio i odijevao nekoliko siromašnih đaka a počeo je graditi i ubožnicu sv. Martina u Vlačkoj ulici pa iako taj zavod nije dovršio, oporučno je ostavio sav potreban novac kojim je brzo iza njegove smrti ubožnica dovršena (1691). Oporuka biskupa Borkovića doista je morala biti odraz njegove plemenitosti i šteta je što nije sačuvana.

Na zgradi sagrađenoga hospotala nalazila se kamena ploča s natpisom, koji je zapisao Ivan Kukuljević Sakcinski u svojem djelu „Nadpisi sredovječni i novovjekni... u Hrvatskoj i Slavoniji” (Zagreb 1891) na str. 341, br. 1172, a glasilo je:

BORKOVICH HAS AEDES POSVIT MARTINUS EGENIS
ZAGRABIAE PRAESVL. METROPOLITA COLOCZ
MDCXCI

Ova spomen-ploča danas više ne postoji.

O radu toga hospotala ne zna se ništa. Radio je do druge polovice XVIII st. i spominje se na tom mjestu, uz crkvicu sv. Martina kao hospital ili „špital”, dok je dalje prema istoku od ovoga prostora ostao biskupski vrt po prilici do današnje Draškovićeve ili Smičiklasove ulice. To svjedoči i popis kućevlasnika i posjednika u Laškoj ulici iz druge polovice XVIII st., koji je napisao župnik Štefan Šiprak. U tom je, naime, popisu jasno označeno pod br. 67 „špital” a pod br. 68 „vrt (hortus eppiscopalis)”. Nema sumnje da se pod br. 67 ima razumjevat i hospital ili „špital” odnosno sirotište sv. Martina, koji je stajao tik uz crkvicu sv. Martina i ova je bila ujedno i crkva (kapelica) ovoga hospotala, a pod br. 68 ima se razumjevat i prostor, koji je onda još bio biskupski vrt, a koji će kasnije igrati veliku ulogu, kako ću kasnije još protumačiti.

Ovaj je hospital bio dobro opskrbljen zakladama. Među ovima je bio i dohodak od dviju livada (Velika i Mala špitalčica) kod Save, na kojima je nekad bio leprozorij sv. Petra, koji je pripadao župi sv. Petra. Nakon što je leprozorij ukinut, biskup je ovo zemljište „prisvojio” za

uzdržavanja hospotala. Mogao je to biti Nikola Selnički ako je to „prisvojio” za tadašnji hospital sv. Petra ili Martin Borković ako je to učinio za korist hospotala sv. Martina, jer je to u stvari jedan te isti hospital, samo pod različitim imenima, kako sam gore već protumačio. Hospotalu su 4 kneta sa područja, koje se i danas još zove „Laščina”, bila dužna dovoziti kruh i ogrjevno drvo.

Koncem XVIII st. biskup Maksimilijan Vrhovac nadograđuje, zapravo na novo izgrađuje ovaj hospital, koji se sada zove „biskupska bolnica u Laškoj ulici”. Za potrebe proširenja prostora ove zgrade on uzima i jedan dio biskupskoga vrta, koji se u narodu zvao „tridesetnica”, jer je god. 1344. na tom mjestu ban Mikac postavio mitnicu, a ime je ostalo iako je tridesetnica kasnije premještena u Tridetničku (danas Bakačevu) ulicu i napokon financijski, ured u Gornji grad. To je mjesto, gdje se danas nalaze kuće br. 38 i 40 Vlačke ulice. Istodobno biskup Maksimilijan Vrhovac premješta biskupski vrt niže dolje u Vlačku ulicu, prema istoku, gdje se vrt nalazio sve do naših dana.

Za gradnju biskupske bolnice upotrebljava se materijal različitih porušenih crkvenih ustanova. Tako Strohal (I. c. Zagreb 1933, str. 9)²⁰⁾ piše, da je crkva sv. Roka povrh nekadašnjeg biskupskog ribnjaka god. 1792. porušena a materijal upotrebljen kod gradnje biskupske bolnice, podignute na zemljištu zagrebačke tridesetnice. Ova je bolnica god. 1819. već podignuta i postoji pa je spominje biskup Vrhovac, kad 1. I 1819. daje ogromnu svotu novca i drugih darivanja da se osnuje odjel za bolesne žene u novoj bolnici na Harmici, a k tome dodaje klauzulu: ako do toga ne bi došlo, ima se ova zaklada „premjestiti na biskupsku domaću bolnicu opstojeću u Vlačkoj ulici, jurisdikcije biskupske i njoj nositi korist pod istim uvjetima”. To je nepobitni znak, da je god. 1819. postojala „biskupska bolnica u Vlačkoj ulici”. Riječ „domaća” ima valjda značiti isto što i „vlastita” ili „privatna” kakva je valjda i bila biskupska bolnica za razliku od „opće javne bolnice” na Harmici. Bolnica je očito bila velika, kad biskup Vrhovac hoće u njoj osnovati i odjel za bolesne žene pod istim uvjetima kao što to nudi Milosrdnoj braći. Ali o radu neke „biskupske bolnice”, njezinom inventaru ili osoblju, njezinim bolesnicima ne znamo ništa поближе. Bolnica nije imala svoju kapelicu, nego crkva sv. Martina sada služi i ubogarima ove ubožnice-hospotala, odnosno „biskupskoj bolnici”.

Kako je poznato Milosrdna braća su se ustručavala osnovati odjel za bolesne žene, pa se za osnivanje toga odjela opet zauzima biskup Vrhovac i čak hoće da u svojoj biskupskoj bolnici osnuje ženski odjel, ako to ne učine Milosrdna braća u bolnici na Harmici. Ovaj podatak nabacio je pitanje, da li možda Reesova ženska bolnica u Laškoj ulici nije bila god. 1746. stavljena u hospital pokojnoga Martina Borkovića, podignut god. 1691. „u Vlačkoj ulici”, ali je bolnička zaklada Reesova ušla u sastav zaklada za gradnju nove bolnice na Harmici, dok je za uzdržavanje hospotala sv. Martina preostala samo karitavna zaklada. Kako je baš biskup Maksimilijan Vrhovac dao najveći prilog za gradnju nove bolnice na Harmici, postavljeno je pitanje, da li biskup Vrhovac nije i zakladu Reesovu dao za gradnju nove bolnice na Harmici a zadržao samo karitativnu zakladu za uzdržavanje svoga hospotala. Kad je pak vidio da Milosrdna braća ne udovoljavaju ugovorenim dužnostima, da

naime, u novoj bolnici na Harmici otvore i ženski odjel, on pokušava novom zakladom otvoriti u toj bolnici ženski odjel, ali se osigurava protiv ponovnih neprilika tim, što najavljuje da povlači zakladu ako se u novoj bolnici na Harmici ne otvori ženski odjel, koji će on sâm otvoriti u svojoj biskupskoj bolnici, koja već postoji u Vlačkoj ulici (i koja je već imala ženski odjel prema Reesovoj zakladi).

Ipak mislim, da nema potrebe ovo pitanje ovako postavljati, nakon što je uspjele utvrditi, da je Reesova zaklada dana „kaptolskom špitalu” i da je na ovom bila postavljena spomenploča, koja spominje Reesa a nakon razaranja zgrade ovoga hospitala upotrebljena za obnovu jedne kurije, dok je na biskupskoj bolnici u Vlačkoj ulici bila spomenploča, koja spominje Martina Borkovića (ali je kasnije nestala).

Kako je u novoj bolnici na Harmici zaista otvoren ženski odjel i biskup Vrhovac riješen dužnosti da takav odjel otvara u svojoj bolnici a brzo zatim prestala uopće potreba za nekom posebnom biskupskom bolnicom, biskup Vrhovac zgradu ove bolnice znatno povećava i nadograđuje te posebnom zakladom 20. VII 1820. namjenjuje za tzv. biskupsko sirotište, zvano „orfanatrofij”. On tim svojim činom ide stopama svoga daljeg predšasnika Martina Borkovića, koji je već uzdržavao i prehranjivao nekoliko đaka, i tako započinje svoj karitativni rad za mladež željnu znanja, a povodi se i za isusovcima, koji su već god. 1606. osnovali svoju gimnaziju na Gradecu, pretvorili je god. 1662. u visoku školu za filozofiju i teologiju i uz to osnovali konvikt, poznat pod imenom Plemički konvikt. Za uzdržavanje svoga orfanatrofija biskup Vrhovac je ostavio 2 kuće uz sirotište i glavnicu od 54.522 forinta. Crkvice sv. Martina postala je sada kapelica ovoga sirotišta (orfanatrofija), te je iz njezine sakristije vodio prolaz u zgradu sirotišta.

Orfanatrofij je s vremenom postao ne samo važna karitativna nego i nastavna ustanova zagrebačkih biskupa, kasnije nadbiskupa, pretvoren je u tzv. Nadbiskupski konvikt a kako je isprva imao samo jedan kat, nadograđen je na drugi kat i zaprema danas prostor na kojem je zgrada br. 38 Vlačke ulice. Konviktom su najprije upravljali župnici sv. Petra, a iza I svjetskog rata konvikt je povjeren Družbi salezijanaca, koji su konvikt vodili sve do god. 1945. kadno je konvikt pretvoren u Dom učenika u privredi a prolaz iz crkvice sv. Martina u zgradu konvikta zazidan (ali se njegovo mjesto još danas vidi).

Iza god. 1820. više se ne spominje nikakva „biskupska bolnica u Vlačkoj ulici”. U katastru i tlocrtu Laške ulice iz XIX st. kao i u popisu kućevlasnika i numeraciji kuća u Vlačkoj ulici spominje se redom od zapada prema istoku kućica župnog ureda, crkvice sv. Martina i biskupski (kasnije nadbiskupski) orfanatrofij koji se već u staroj numeraciji iz god. 1857. pod br. 118 nalazi popisan kao „Erzbischofliches Weisenhaus”. U numeraciji iz god. 1862. i 1878. nalazi se pod oznakom Vlačka ulica br. 36 „župni ured sv. Petra” (koji se u to doba još zaista ondje privremeno nalazio) a pod oznakom „Vlačka ulica br. 38” upisano je „Nadbiskupija zagrebačka — sirotište” odnosno „Erzbischofliches Weisenhaus Stiftungsfond”. U rukopisima koji se nalaze pohranjeni u Historijskom arhivu u Zagrebu nalaze se i oznake „Orphanatrophium” i sl.

Nekadašnji župni dvor sv. Petra danas je kućica crkvenjaka i svećenika crkvice sv. Martina. Ova crkvice još danas služi iako ne više za orfanatrofij (sirotište). Uz ove ustanove probijena je iz Vlačke ulice prema jugu Palmotićeve ulica.

Kad je izgrađen orfanatrofij a kasnije i druge kuće na južnoj fronti Vlačke ulice između Palmotićeve i Draškovićeve ili Smičiklasove ulice, gdje je do tada bio biskupski vrt, biskup Vrhovac je osnovao biskupski vrt i gospodarstvo dalje prema istoku, nastupno od ovoga područja, na prostoru od 30 jutara zemljišta, koje se prostiralo od Smičiklasove ulice na zapadu do Vinkovićeve na istoku. Od toga kompleksa ostala je danas kuća vrtnog upraviteljstva, Vlačka ulica br. 72 i oko njega velika stambena zgrada, nekad vlasništvo nadbiskupije, zvana „Vatikan” i uprava nadbiskupskih gospodarskih dobara na uglu Vlačke i Vončinine ulice. Prva je označena po staroj numeraciji iz god. 1857. i 1862. pod br. 100 kao „Vrt, zagrebačka nadbiskupija”, odnosno „Cardinal Erzbischof von Haulik” a po novoj numeraciji od god. 1878. kao Vlačka ulica 72 s mnogim abecednim oznakama za pojedina kućna vrata. Druga je po staroj numeraciji iz god. 1857. i 1862. označena brojem 48 i oznakom „Major, zagrebačka nadbiskupija” odnosno „Georg v. Haulik, Cardinal-Erzbischof” a po novoj numeraciji nosi naziv Vlačka ulica br. 75. Na jednom dijelu prostora koji se od ove zgrade proteže do crkve sv. Petra bit će podignuta Vojna bolnica a na tzv. Širokom brijegu, površ sjeverne fronte Vlačke ulice zgrade Medicinskoga fakulteta sveučilišta, o čemu će još biti riječi.

Za razliku od „Erzbischofliches Weisenhaus” postoji još jedna druga ustanova, koju spominjem jer je dobro da bude spomenuta, kako ne bi bilo zabune, a radi se i opet o jednoj karitativnoj ustanovi za ženske osobe. Naime, Sestre milosrdnice iz Frankopanske ulice kupile su god. 1863. u Vlačkoj ulici br. 52. od Egidiya Heinricha (u nekim spisima Josef Egjed) prizemnu kuću, koja je nekad bila krajna istočna točka područja biskupskoga vrta pa se i danas nalazi na zapadnoj strani Smičiklasove ulice. U toj kući sestre su osnovale penzionat za ženske osobe s kapelicom sv. Marije. Na toj su zgradi podignuti 1. kat i mansarde i ona danas služi za Mirovinski dom. God. 1915. sestre milosrdnice sagradile su u Martićevoj ulici dvokatnu zgradu za istu svrhu i tako povećale svoj penzionat⁷⁾.

V

Nepotrebno velika zbrka u našoj književnosti nastala je s tzv. leprozorijem sv. Petra u Podgrađu, odnosno hospitalom (špitalom) sv. Petra, uglavnom zato jer se mislilo da se nekadašnji leprozorij sv. Petra u Podgrađu nalazio uz današnju crkvu sv. Petra i da je od njega postao kasnije hospital sv. Petra.

Obje su pretpostavke krive.

Za zagrebački leprozorij zaista ne znamo kada je osnovan i gdje se je nalazio, ali je vjerojatno da se nije nalazio u blizini grada ili u samom

gradu, a Vicus Latinorum ili Vlaška ulica (kao područje) svakako je bio dio grada. Kako se zvao leprozorij sv. Petra, očito je bio na području župe sv. Petra, a ta je sezala južno od današnje Vlaške ulice sve do Save, gdje je danas tzv. Sigečica. Pod imenom Siget, Sigečica i sl. poznata su mjesta vojnih skupova (logora) s obje strane Save i Odre za odbranu protiv Turaka. Leprozorij se spominje još god. 1433., jer mu biskup Ivan Alben te godine oporučno ostavlja neki imetak. To je posljednja vijest o tom leprozoriju, ali se još vrlo dugo vremena spominje na obali Save tzv. „spitalčica” ili „špitalščak”. Upravo tako se još početkom XVI st. zove oveće područje uz Savu. Postoji iz god. 1588. podatak: „... Sed refert Lucas faber, quod milium in Spitalchycza habitum totum fecit in primordio ad donum suam deducere fecisset”, a iz god. 1572. ima podatak: „Eadem die decano et uno iurato, qui ambulauerunt ad Otok, ut pali ad vineam Spythalschak secare debuissent, dedi eisdem den(arios) 8”. Ta „Spitalčica”, ili taj „Spitalščak” morali su se zaista nalaziti na području između Laške ulice i rijeke Save, jer dekan i jedan sudac prolaze kroz ovo područje na putu na Otok, koji se zaista i danas nalazi na Savi i još se danas tako zove (na tom mjestu bila je antena prve zagrebačke radio-stanice a i danas je jedna vojna radio-stanica). Možda su to dovoljni podaci da bi tu mogao biti jedan „špital” ili bolnica ili izolaciona ustanova, koja je prestala raditi kad je nestalo i gubavaca, a mjesto na kojem je stajala, pretvoreno je u polje i vinograde. Iz takovih leprozorija redovito se nisu stvarale druge zdravstvene ili karitativne ustanove i pogotovo ne bolnice.

Ovo područje vjerojatno je iz župe sv. Petra izdvojio već biskup Selnički da može uzdržavati hospital sv. Petra u Vlaškoj ulici. Možda je to učinio biskup Bartin Borković da bi mogao uzdržavati svoj hospital sv. Martina, za koji znamo da je nekadašnji hospital sv. Petra. Stvarno se hospital sv. Martina uzdržavao od „špitalčice” ili „špitalščaka”. Tim što je jedan ili drugi od ove dvojice izdvojio ovo područje iz župe sv. Petra i pridodao zakladi za hospital, on si je, dakako, ovo zemljište, „prisvojio”. Ali to prisvojenje se ne odnosi na zemljište gdje je nekad stajao hospital sv. Petra u Vlaškoj ulici, kako pišu stariji istraživači povijesti zagrebačkih bolnica (jer je to zemljište odavno bilo biskupovo vlasništvo), nego na ovo zemljište nekadašnjega leprozorija sv. Petra na obali Save, koje je prije toga pripadalo župi sv. Petra. Prema tome leprozorij sv. Petra u Podgrađu na obali Save nema nikakve veze s hospitalom sv. Petra u Vlaškoj ulici, nego tek toliko što je zemljište pošto je ukinut leprozorij, služilo kao dohodak iz kojega se (djelomično) uzdržavao hospital sv. Petra (kasnije hospital sv. Martina) u Vlaškoj ulici.

Druga je pretpostavka kriva iz slijedećih razloga.

U donjem dijelu Latinskoga kotara nije do početka XVII st. bila nikakva spomena vrijedna ustanova. Na mjestu današnje crkve sv. Petra izgrađena je god. 1622. mala crkva koja je tokom godina više puta povećavana, ali je svoj sadašnji oblik dobila tek god. 1932. kad je kraj nje sagrađen i župni dvor. Ni pored crkve ni u bližoj ili daljoj okolici nije nikad bio ni leprozorij niti hospital. Ovo je područje važno za povijest zagrebačkih zdravstvenih ustanova, ali je tu važnost dobilo tekar sredinom XIX stoljeća.

Iza crkve prema istoku i sjeveroistoku išla je Petrova ulica, kao što i danas ide. Na početku ove ulice nalazilo se je groblje, koje je ukinuto kad su god 1876. zagrebačka groblja centralizirana na Mirogoju, a na zemljištu groblja kasnije je izgrađena nova zgrada Zemaljskog rodilišta i Primaljskog učilišta, u kojoj se danas nalazi Klinika za ženske bolesti i porođaje Medicinskoga fakulteta zagrebačkoga sveučilišta.

Na zapad od crkve sv. Petra bilo je — kako sam već rekao — biskupsko gospodarstvo i vrt. Najistočniji dio ovoga zemljišta (koje se seže od Martičeve ulice u brijeg sve do Voćarske ceste) dao je god. 1833. biskup Aleksandar Alagović (1760—1837) da se na njemu izgrade tzv. biskupske vojarnje za vojne jedinice koje su bile stacionarene u Zagrebu u Vlaškoj ulici. Zemljište na sjevernoj strani Vlaške ulice zajedno s ondje izgrađenom vojarnom dano je god. 1861. za Vojnu bolnicu, koja se i danas ovdje nalazi, u Vlaškoj ulici br. 87. Zemljište na južnoj strani Vlaške ulice poslužilo je za probijanje tzv. Klaoničke ceste (kasnije Bauerove ceste, danas Kraševe ulice) prema jugu. Na istočnoj fronti ovako nastale ulice ostala je zgrada Topničke vojarnje, koja je kasnije pretvorena u vojarnu Redarstvene straže, naročito njezina konjaničkog odjela. Malo južnije bila je Potkivačka škola, otvorena jašiona i napokon Klaonica.

Iza crkve, ravno na sjever išla je kao i danas Petretičeve ulica, na vrhu koje, na padini brijega, Zavod za socijalno osiguranje gradi god. 1920. svoje Obdanište s ležajevima za bolesnike bolesne na tuberkulozi pluća.

VI

Kako je već prije rečeno, može se pretpostaviti, da je „ženska bolnica” u Vlaškoj ulici prestala raditi i bila pretvorena u orfanatrofij kad se pretpostavljalo, da će nakon ponovnog nastojanja biskupa Maksimilijana Vrhovca upravitelji bolnice na Harmici, Milosrdnja braća, zaista osnovati i uzdržavati odjel za bolesne žene u toj bolnici. Ali — kako se čini — ni taj pokušaj nije uspio trajno i potpuno, jer su odmah iza smrti Vrhovčeve Milosrdna braća pravila poteškoće i primala u bolnicu samo muške, siromahe i bolesnike.

Zato kardinal-nadbiskup Juraj Haulik (1788—1869) pored tada moderne i suvremene bolnice na Harmici otvara u samostanu sv. Vinka Paulskoga u Savskoj ulici (danas Frankopanskoj ulici) posebnu žensku bolnicu. Zamislio je tu bolnicu istodobno kad i samostan. No, koliko je muke bilo oko dobivanja zemljišta i napokon izgradnje toga samostana (i bolnice u njemu) vidi se iz jednoga pisma pouzdanika Haulikova, kanonika Ivana Krstitelja Kralja (sačuvanoga u Nadbiskupskom arhivu pod sign. 508/1039 od 18. prosinca 1839), upućenoga J. Hauliku u Požun, gdje je ovaj bio na zasjedanju zajedničkog ugarsko-hrvatskog Sabora, u kojem Kralj prikazuje teškoće na koje nailazi i ističe da je njegovim predšasnicima bilo kod ovakova posla mnogo lakše, pa kaže: „Dvojici Vaše Preuzvišenosti neposrednih blage uspomene predšasnika bilo je lakše pri podizanju pobožnih ustanova. Za dugoga vladanja biskupa

Vrhovca dovedena su mnogim njegovim nastojanjem u Zagreb Milosrdna braća; no zgradu bolnice, koja je osim redovnicima bila namijenjena puku, gradila je velikim dijelom slavna županija i javnost uz pomoć biskupova novčanog prinosa pri kraju. Da se pak mogu uvesti Milosrdnici, za bolnicu je dodan imetak i neki posjedi spojenih kapela sv. Josipa i Ranjenog Isusa, dodana je jedna crkvena nadarbina, od raznih zaklada skupilo se do 40.000 forinti a određeni cehovi bili su obvezani na stalne godišnje prinose; tako je bilo lako nešto dodati da se djelo dovrši i učvrsti. I Vrhovčev orfanatrofij uveden je i osnovan u Vlačkoj ulici, iza 40 godina (njegova) upravljanja, na tlu koje je pripadalo biskupiji gdje za njega nije trebalo platiti ni novčića, gdje je već postojala jedna ženska ubožnica (xenodochium), dio sadašnje zgrade, i kapela sv. Martina. . . Međutim pobožnoj nakani Vaše Preuzvišenosti čini se ne služi nikakva tako zgodna prilika osim čvrstog pouzdanja u onoga koji može blagosloviti tako pobožno djelo. . ." Poteškoće je pravio i umirovljeni veliki sudac Franjo Čačković, čije je zemljište u Savaškoj ulici htio Haulik kupiti za samostan, jer je cijena bila previsoka, ali kad su sve zapreke ipak bile prebrođene, započela je god. 1842. gradnja samostana i dovršena u roku od 3 godine. Bila je to isprva jednokatna a tekar god. 1860. na drugi kat nadograđena zgrada, koja se prostirala s jedne i druge strane samostanske crkve, koja je postavljena u sredinu. Povjerena je sestrama sv. Vinka Paulskoga, koje su došle iz Tirola da porade na odgoju ženske mladeži, da otvaraju škole, da njeguju bolesnike itd. Za bolnicu su bile određene prostorije u prizemlju južnoga krila uličnoga dijela samostanske zgrade, koji se danas naslanjaju na zgradu Sveučilišta. U tim prostorijama bilo je 12 kreveta, a na liječenje su se primale samo ženske osobe.^{2a)}

Bolnica je proradila 1. I 1846., dakle upravo 100 godina iza Reesove ženske bolnice, i brzo je došla na dobar glas. Da se uzmogne pomoći većem broju bolesnica, primale su se samo one koje su trebale kraće liječenje. Sve su bolesnice njegovane besplatno, od kamata zaklade od 2.000 forinti što ju je darovao kanonik Haraminčić, a često je stizala još koja manja ili veća svota kao dar za uzdržavanje ovih bolesnica.

Ali je bolnica uslijed sve većeg broja bolesnica postala pretijesna, a osim toga je držanje bolnice u samostanu i inače postalo neprilično već i zbog toga što je bolnica bila u istoj zgradi sa školom, pa je dolazilo do prigovora i tužba: tvrdilo se da postoji opasnost od epidemije, koja bi se iz bolnice mogla proširiti na školu (ali se nije pomišljalo da se neka epidemija može iz škole prenesti u bolnicu!). Zato je interes javnog zdravstva i nastave zahtijevao da se škola i bolnica odijele. To je postalo moguće, kad je izgrađena nova bolnička zgrada treće zagrebačke bolnice, tzv. Zemaljske bolnice, uz samostan sestara milosrdnica. To je današnja zgrada zagrebačkoga sveučilišta. Ova bolnica nije nikad proradila kako treba, pa su sestre sv. Vinka bile voljne cijelu zgradu preuzeti za bolnicu, bilo zakupom bilo kupnjom, ali im to nikad nije uspjelo. Sestre su ipak uspjele u prizemlju i prvom katu susjednoga krila zgrade urediti bolnicu za svoje bolesnice. Ove su prostorije bile spojene prolazom iz samostana u novu zgradu. Sestre njegovateljice stanovale su u novoj zgradi ali hrana za njih i za bolesnice kuhala se u samostanu i donosila u bolnicu. O ostalom dijelu zgrade bit će još riječi.

Međutim, je god. 1870. Družba sestara milosrdnica kupila kuću obitelji Matošić-Kotar u Ilici 83, svotom od 17.000 forinti, koju je još za života namijenio kardinal Haulik a sestre čuvale i pretvorile u bolnicu, koja je proradila 2. IX 1871. Imala je 200 kreveta. U I razredu plaćalo se 1,50 forinti, u II razredu 1 forint, a u III razredu 60 novčića. Bolnica je u 3 maha povećavana te je konačno imala 300 kreveta i služila kao zemaljska bolnica.

U toj zgradi otvoreno je 29. X 1876. Kr. primaljsko učilište i zemaljsko rodilište.

Ali uskoro su prostorije u Ilici 83 postale premalene za bolnicu i za Primaljsko učilište i rodilište, pa je Zemaljska vlada u Zagrebu od Družbe sestara milosrdnica otkupila cijelu zgradu i dala ju Primaljskom učilištu i zemaljskom rodilištu (a uz njih i Zavodu za slijepe i Zavodu za gluhojeme), a Družba sestara milosrdnica za ovu otkupninu kupila vilu generalice Socias u Vinogradskoj cesti s velikim vrtom, na nekadašnjem groblju ubogih. Na tom zemljištu sagrađena je nova, moderna bolnica prema nacrtima arh. Widmanna, troškom od 500.000 forinti. Bolnica se preselila u nove prostorije 15. VII 1894. Oko god. 1900. bolnica je imala 400 kreveta i 7 liječnika, a brzo je stigla i na 1000 kreveta.

Iz ove bolnice izašli su i prvi profesori novoosnovanoga Medicinskoga fakulteta: Teodor Wickerhauser (1858—1946), nestor tadašnjih liječnika i jedan od osnivača moderne kirurgije ne samo u Hrvatskoj nego i na čitavom Slavenskom jugu, kao profesor kirurgije, Miroslav pl. Čačković-Vrhovinski (1865—1920), svestrano poštovani i cijenjeni socijalni i kulturni radnik i književnik kao profesor kirurške propedeutske i Dragutin Vitez ~~u~~ Bosnadolski (1860—1956), kao profesor otorinolaringologije, sva trojica zaslužni već onda za našu medicinsku prosvjetu, nauku i književnost.

Bolnica danas nosi ime dra Mladena Stojanovića, pošto je god. 1945. prešla u državne ruke, a poznata je i pod imenom „Vinogradska bolnica”^{2c)}.

VII

Već je rečeno da je Zemaljska bolnica bila izgrađena na početku tadašnje Savske ceste (danas Trg Maršala Tita). Bila je zamišljena već god. 1853. kad je u Zagrebu vladala pošast kolere, a sagrađena je god. 1856. do 1860. troškom od skoro pola miliona forinti, na sjenokoši Franje Čačkovića-Vrhovinskog, koja je ležala uza samostan sestara milosrdnica. Bolnica je imala već onda 200 kreveta, ali kad je bila gotova, nije dugo vremena bila popunjena bolesnicima. Slabo popunjenu bolnicu upotrebljavale su sestre milosrdnice susjednoga samostana za svoje bolesnice, a god. 1859. i god. 1866. bolnica je dobro poslužila ranjenim vojnicima koji su dolazili sa ratišta. Jedan dio zgrade služio je u razne druge svrhe. Tako je u jedno krilo bila smještena Realna gimnazija, a zgrada je god. 1864. poslužila za glavnu izložbenu zgradu Prve hrvatske izložbe. Bio je to prvi veliki zagrebački sajam svjetskog tipa. Tako je

V Mašek

započeta tradicija koja još i danas izbija na vidjelo svakoga proljeća i svake jeseni u obliku već svjetski poznatoga „Zagrebačkog velesajma”.

U to doba je vojno zapovjedništvo izrazilo želju da bolničku zgradu otkupi i upotrijebi za vojarnu, a ujedno je bilo pripravno da zemaljskoj vladi prepusti svoju zgradu u Novoj Vesi, u kojoj se nalazio vojni sud i posadni (garnizonski) zatvor, ali su se ovi pregovori razbili a vojni erar sagrađio vojarnu na kraju ulice koja od ovoga mjesta vodi ravno na zapad i danas čini Prilaz JA. Zgrada je već onda smetala a i danas još smeta razvoju prometa u Zagrebu prema zapadu i — na svu sreću — došlo se nedavno do uvjerenja, da je treba srušiti!

Kad su god. 1871. sestre milosrdnice sagrađile svoju bolnicu u Ilici 83, zgrada na Sajmištu (danas Trg Maršala Tita) prestala je služiti za bolnicu, pa je iznajmljena Mađarskom državnom eraru za tvornicu duhana. Pri osnivanju sveučilišta god. 1874. zamišljeno je da će poslužiti za glavnu zgradu Medicinskoga fakulteta, za što se je naročito zauzimao August Šenoa, tada gradski senator i za to predobio zagrebačko gradsko poglavarstvo. Ali kako je Sveučilište otvoreno bez medicinskoga fakulteta, ta je zgrada god. 1882. predana sveučilištu za glavnu zgradu, tj. za rektorat, sve dekanate, kao i za pravo i državoslovni i filozofski fakultet, te je u tom svojstvu služila skoro 50 godina, a i danas služi za Pravni fakultet i za Rektorat sa svim rektoratskim i sveučilišnim uredima, nakon što je pregrađena prema modernim arhitektonskim principima, koje je primijenio profesor Arhitektonskoga fakulteta sveučilišta ing. Juraj Denzler.

Zemaljska bolnica izgrađena je na širokom brijegu, zvanom „Šalata”, povrh Vlačke ulice, gdje je zemljište za nju dao nadbiskup Ante Bauer, nekadašnji profesor Bogoslovnoga fakulteta i rektor sveučilišta, te pokrovitelj Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Kad je ova zgrada bila gotova, smatralo se da nije zgodna za bolnicu, pa je pretvorena u zgradu srednjih škola i u nju se je uselila tzv. Gornjogradska gimnazija sa Katarinskoga trga u Gornjem gradu. Nedaleko ove zgrade sagrađena je nova zgrada za tzv. Plemički konvikt, koji se do tada nalazio u Habledičevoj ulici. Ali gimnazija i konvikt nisu se pravo ni uselili u ove zgrade i započeli radom, kadno započe I svjetski rat i zgrade zaposjedne vojska. Ali kad je osnovan Medicinski fakultet ove je zgrade ostupio tadašnji vojni zapovjednik grada Zagreba general Ante Plivelić za svrhe fakulteta, pa su u nekadašnjoj zgradi srednje škole (gimnazije) osnovani dekanat i zavodi za studij prve godine nastave (kemijski, fizički, morfološko-biološki i histološki te fiziološki), a kasnije i zavod za higijenu i bakteriologiju. U zgradi Plemičkoga konvikta otvoren je zavod za anatomiju i kasnije još za eksperimentalnu patologiju i farmakologiju. Uz ove zgrade izgrađene su tokom vremena i neke druge zgrade za teoretske i kliničke predmete kao za patologiju i patološku anatomiju, klinike za dermatovenerologiju, pedijatriju, otorinolaringologiju, ortopediju i stomatologiju. Ali, na žalost, fakultet nije ni do danas još uspjelo potpuno sagrađiti na Šalati, te su neke klinike najprije bile smještene po gradu u nekim školskim i drugim pregrađenim zgradama, a god. 1945. zauzeta je za klinike Medicinskoga fakulteta nova zgrada tzv. Zakladne bolnice na Rebru i ovdje smještena interna, kirurška, očna, pedijatrijska i neuro-

-psihijatrijska klinika i centralni rentgenološki zavod, a Zakladna bolnica je ukinuta. Izvan sklopa fakulteta na Šalati ostala je i Klinika za ženske bolesti i porodništvo, koja je bila smještena u novoj zgradi Zemaljskoga rodilišta i Primaljskoga učilišta u Petrovoj ulici i ondje ostala pošto se Primaljsko učilište preselilo u Vinogradsku bolnicu, a zavodi za higijenu, bakteriologiju (mikrobiologiju), socijalnu medicinu i tzv. Škola narodnog zdravlja smješteni su u zgradama Centralnoga higijenskog (sada zdravstvenog) zavoda u Rockefellerovoj ulici, poviše Gupčeve zvijezde. Zgrada nekadašnje Ženske stručne škole u Draškovićevoj ulici, u kojoj su god. 1918. osnovane kirurška i interna klinika i Centralni rentgenološki zavod i ondje boravili do god. 1945., kadno su preneseni u novu zgradu Zakladne bolnice na Rebru, predana je nakon ispražnjenja novoosnovanoj Traumatološkoj bolnici, što je vrlo dobro, jer je barem jedna traumatološka ustanova u gradu.

VIII

Bolnice za zarazne bolesti stvarane su obično ad hoc i radile su samo za vrijeme epidemija. Od god. 1893. držala je gradska općina u Zagrebu u pripremi za slučaj većih epidemija posebnu zgradu sa 60 kreveta na tzv. Zelenom brijegu, ispod Mirogoja a povrh „Zvijezde”. Iz toga se god. 1910. razvila tzv. Kužna bolnica, kasnije prozvana Bolnica za zarazne bolesti, koja danas služi i za Kliniku za zarazne bolesti Medicinskoga fakulteta i lijepo se uklapa u Centralni higijenski zavod i ostale zavode za bakteriologiju (mikrobiologiju), epidemiologiju i sl., koji su ondje sazidani odmah iza I svjetskog rata, uglavnom novcem Rockefellerove fundacije, pa i ulica koja vodi u brijeg na kojem su sazidane ove zgrade nosi naziv Rockefellerova ulica.

Iako se već pri izgradnji nove bolnice na Harmici mislilo na to da ova bolnica bude i bolnica za duševne bolesti, žali se kanonik Imbrik Karol Raffay u svom govoru prigodom otvorenja ove bolnice god. 1804., da „... za norcze josche Fundaczia ni vuchinyena: uffatisze je vendar, da za ov takaj neszrechnech nassech blisnech Ređ najdusze Dobrochiniteli, koji za nyihovo dojduche zdersavanye obzkerbiju”. Ali na to dobročinstvo se još dugo godina čekalo, a onda je izgrađena prizemnica, gotovo baraka, poznata kao odjel br. 19 u dvorištu bolnice, koja je bila zaista više nego li jadni odjel za umobolne, a tu se primalo i one koji su pokušali samoubojstvo otrovanjem ali nisu u svojim namjerama uspjeli. God. 1879. osnovan je Zavod za duševne bolesti u Stenjevcu,⁸⁾ danas Vrapće, nedaleko od Zagreba, a odjel u Zakladnoj bolnici na Jelačićevom trgu postao je prihvatni odjel ovoga zavoda i vršio tu dužnost za sve vrijeme dok je Zakladna bolnica bila na Jelačićevom trgu.

Na poticaj prvoga našeg ftizeologa Milivoja Dežmana (1873—1940) i inače poznatog kulturnog radnika, žurnaliste i književnika, otvorila je zagrebačka Okružna blagajna (Zavod za socijalno osiguranje radnika) god. 1909. prvo naše liječilište za tuberkulozu pluća na Brestovcu, na gori Medvednici (Zagrebačkoj gori), koje je nakon 60 godina vrlo uspješna rada ukinuto kao navodno više nepotrebno.

God. 1921. osnovao je zagrebački ftizeolog Vladimir Čepulić anti-tuberkulozni dispanzer u Zakladnoj bolnici koja se onda još nalazila na Jelačićevom trgu. Kad je ova bolnica odselila na Sv. Duh, a njezina zgrada na Jelačićevom trgu srušena, preselio se antituberkulozni dispanzer, koji je sada postao Plućni odjel zakladne bolnice u jednu pregrađenu vilu u Rockefellerovoj ulici. Ovaj je odjel osamostaljen god. 1941. kao Bolnica za plućnu tuberkulozu, a god. 1967. ušao u sklop novoosnovanoga Zavoda grada Zagreba za liječenje tuberkuloze pluća.

Međutim je po nacrtima ing. arh. Haberle-a željeznički sanitet izgradio jednu modernu bolnicu na Jordanovcu, koja je god. 1941. bila upravo sagrađena i odmah pretvorena u njemačku vojnu bolnicu. God. 1946. ovu je zgradu preuzeo Zavod za socijalno osiguranje i pretvorio u bolnicu za liječenje plućne tuberkuloze, ali ju je morao vratiti željezničkom sanitetu kojemu je također poslužila za liječenje plućne tuberkuloze i u tom svojstvu služila dok je postojao sanitet željeznički kao samostalna ustanova. Zatim je u ovu zgradu smješten i plućni odjel nekadašnje Zakladne bolnice, pa je tako cijela zgrada pretvorena u Bolnicu za plućnu tuberkulozu. God. 1966. ova je bolnica pretvorena u Zavod grada Zagreba za plućnu tuberkulozu. Ovaj je zavod sada u suradnji s kliničkom bolnicom Medicinskoga fakulteta, koja se uselila u susjednu zgradu Zakladne bolnice na Rebru.

Zavodu grada Zagreba za suzbijanje i liječenje plućne tuberkuloze dodan je i nekadašnji privatni sanatorij dra Đure Vranešića u Zelenjaju, pretvoren u Sanatorij (bolnicu) za liječenje tuberkuloze omladine kao i nekadašnji privatni kirurški sanatorij primarijusa Antuna Gottlieba na Srebrnjaku, pretvoren u bolnicu za liječenje tuberkuloze djece.

God. 1909. osnovalo je Liječničko dioničko društvo pod vodstvom Roka Jokovića moderni „Sanatorij d. d.” u Klaićevoj ulici. Iz ovoga sanatorija nastao je god. 1950. Centar za majku i dijete s Kirurškom dječjom bolnicom prema nacrtima profesora Arhitektonskoga fakulteta sveučilišta, ing. Vladimira Turine.

Sanatorij, zapravo bolnica Trgovačkog društva „Merkur”, izgrađena je na imanju obitelji Pogorelec u Zaječevnoj ulici. Iza II svj. rata podržavana je i pretvorena u opću javnu bolnicu, nekoliko puta je povećavana i nadograđivana i po veličini je treća zagrebačka bolnica. Danas nosi ime dra Ozrena Novosela.

Ortopet Božidar Spišić (1879—1957) osnovao je god. 1916. uz pomoć gradskog poglavarstva Ortopedsku bolnicu u Zagrebu, koja je najprije bila smještena u zgradi Obrtne škole na Sveučilišnom odnosno Kazališnom trgu (danas Trg Maršala Tita), u vrlo spretno pregrađene podrum-ske prostorije, za vrijeme I svjetskog rata, dok je zgrada ove škole služila za Bolnicu „Crvenoga križa”. Odmah iza rata Ortopedska bolnica dobila je modernu zgradu na Sv. Duhu, koja je (kao i susjedna ubožnica) od god. 1930. do 1942. poslužila za privremeni smještaj Zakladne bolnice, a kad je izgrađena nova zgrada Zakladne bolnice na Rebru, ova je zgrada pretvorena u opću bolnicu koja danas nosi ime dra Josipa Kajfeša. Božidar Spišić postao je u međuvremenu prvi profesor ortopedije na Medicinskom fakultetu i svojski je poradio oko izgradnje

moderne Ortopedske klinike na Šalati, a kao dekan fakulteta i rektor sveučilišta ujedno i oko izgradnje samoga fakulteta.

IX

Prva bolnička zgrada za vojne svrhe izgrađena je u Zagrebu god. 1781. i to u Novoj Vesi. To je zapravo bila jedna zgrada za 2 posebna garnizona: C. kr. garnizon (kasnije 53. pukovnija) i Kr. ugarskohrvatski domobranski garnizon. C. kr. garnizonska bolnica ostala je u ovoj zgradi do god. 1861., kad je preseljena u zgradu u Vlaškoj ulici, sagrađenu već god. 1833. za vojarnu u Zagrebu stacionirane topničke jedinice po nalogu biskupa Aleksandra Alagovića, koji je za ovu zgradu dao biskupsko zemljište. Ova je zgrada po nacrtima arh. Antona Stiedla bila tako vrsno komponirana, da je god. 1861. lakoćom dograđena i preuređena za modernu Vojnu bolnicu pod nazivom „Garnisonspital Nr. 23 in Agram”. Bolnica je do god. 1945. više puta nadograđena.

Domobrankska bolnica izgrađena je god. 1908—1911. na Kunišćaku.

Tokom II. svjetskog rata za vojnu bolnicu je adaptiran i jedan dio Nadbiskupskoga sjemeništa na Voćarskoj cesti. Sve ove 3 zgrade ušle su god. 1945. u sastav velikog bolničkog centra Armijske bolnice u Zagrebu¹⁷⁾.

Literatura

¹⁾ *Barlè Janko*: a) Nešto iz prošlosti zakladne bolnice u Zagrebu, Lij. vjes. 53, 4, 1931, 319—337, i b) O Zdravstvu staroga Zagreba. Lij. vjes., 1901. — ²⁾ *Bazala Vladimir*: a) Povijesni razvitak bolnica kao zdravstvenih ustanova, Lij. vjes., 64, 2, 1942, 53—55 i Hrvatska enciklopedija III, 38—42. i b) Nekoliko podataka o historiji naših bolnica, Luj. vjes., 63, 3, 1941, 202. i c) Bolnica sestara milosrdnica u Zagrebu, povodom 100-godišnjice osnutka, Katolički list 93, 32, 1942, 376—377 i Lij. vjes., 64, 9, 1942, 343; d) Povijesni razvoj medicine u hrvatskim zemljama, Zagreb, 1942, str. 22—24 i 100—105. — ³⁾ *Bival Mladen*: Historijat najstarije bolnice u Zagrebu, Lij. vjes., 87, 1965, 1134—1140. — ⁴⁾ *Butorac Josip*: Iz povijesti župe sv. Petra u Zagrebu, rukopis u arhivu župskog ureda sv. Petra u Zagrebu. — ⁵⁾ *Cuvaj Antun*: Vlaška ulica u starom Zagrebu, Jutarnji list, Zagreb, 28. 6. 1925., str. 19—20. — ⁶⁾ *Deželić Velimir st.*, Zagrebačka vlaškoulična općina, Naroda starina, II, Zagreb, 1923. — ⁷⁾ *Dobronić Lelja*: Stare numeracije kuća u Zagrebu, Izdanje muzeja grada Zagreba, knjiga 2., Zagreb, 1959. — ⁸⁾ *Gostl Branko*: O osnutku prve psihijatrijske bolnice u Hrvatskoj, Lij. vjes., 1965, str. 295—301. — ⁹⁾ *Hirtz Dragutin*: Povijest grada Zagreba, rukopis u Historijskom arhivu u Zagrebu. — ¹⁰⁾ *Hudovski A.*: Zagreb i okolica; Kažiput za urođenike i strance, Zagreb, 1892. — ¹¹⁾ *Ivančan Ljudevit*: Povijest zagrebačkih kanonika, rukopis u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. — ¹²⁾ *Klaić Nada*: a) Iz topografije zagrebačkog Gradeca, Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1951, str. 139—144 i 144—147; b) Neki problemi najstarije povijesti biskupskog kaptolskog Zagreba i Kraljevskog gradeca. Iz starog i novog Zagreba, IV, 1968, str. 7—23. — ¹³⁾ *Matašević Josip*: Stari i starinski Zagreb. Narodne starine, 1922, pos. otisak; Pabirci

o starom zdravstvu. Narodne starine, 1924, pos. otisak. — ¹⁴⁾ *Matica Zvonimir* Historijat Zakladne bolnice u Zagrebu, Gradski namještenik, 13, 1938, str. 11—12. — ¹⁵⁾ *Mazzura Sime*: a) Javna bolnica na Jelačićevom trgu u Zagrebu, Zagreb 1891. b) Javna bolnica na Jelačićevom trgu u Zagrebu, Izvješće na Gradsko poglavništvo od 5. travnja 1891., br. 10367.; c) Bolnica milosrdne braće na Jelačićevom trgu (Hospital pod upravom konventa milosrdne braće u Zagrebu), Zagreb, 1918. — ¹⁶⁾ *Nežić Dragutin*: Martin Borković, Zagreb, 1944. — ¹⁷⁾ *Nik Alfred*: Vojna bolnica u Zagrebu (povodom stogodišnjice osnutka), Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae IV, 1—2, 1964, str. 76—101. — ¹⁸⁾ *Raffay Imbrik Karol*: Prodechtvo vu priliki vpelavany redovnikov on miloszerdnozti zvaneh... Zagreb, 1804. — ¹⁹⁾ *Sermage Joseph*: Gelegenheitsrede auf die fyerliche Uebergabe des allgemeinen Kranken and Armenhauses der k. k. Haupt und Freöstadt Agram... Agram, 1804. — ²⁰⁾ *Strohal Rudolf*: a) Vlaška ulica i župa sv. Petra u Zagrebu, Zagreb [1933; b) Kaptol i Nova, ves u Zagrebu, preštampano iz revije Zagreb, Zagreb, 1935. ²¹⁾ *Szabo Gjuro*: a) Stari Zagreb, Zagreb, 1941, b) Knjiga o starom Zagrebu, Narodna starina, Zagreb, sv. 23., IX knj., br. 3. 1931 str. 253—308. — ²²⁾ *Thaller Lujo*: a) Zagrebački hospitali u Srednjem vijeku, Šišićev zbornik, Zagreb, 1929. b) Povijest medicine u Hrvatskoj i Slavoniji od god. 1770—1850., Karlovac, 1927. — ²³⁾ Povijesni spomenici slob. i kralj. grada Zagreba, Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, sv. I—IX, izdao Ivan Kristelj, Tkalčić, sv. XII—XVII, izdao Emilij Laszowski, sv. XVIII građu pripremio Emilij Laszowski, uvod i indeks sastavila Lelja Dobronić, sv. XIX građu pripremila i uvod sastavila Lelja Dobronić predgovor napisao Franjo Buntak. — ²⁴⁾ Stari planovi Zagreba, izdao Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb, 1961. —

HISTORIOGRAPHIE DES HOPITAUX DE ZAGREB (IIème partie)

Vladimir BAZALA

AU COMMENCEMENT DE LA RUE VLAŠKA, LA OÙ AUJOURD'HUI EST LA MAISON No 4, dès e début du 14ème siècle se trouvait l'Hôpital de Kaptol. En 1746. d'une fondation spéciale on a établi „l'Hôpital des femmes dans la Rue Laška". Plus bas, vis à vis de l'entrée du palais épiscopal, dans la Rue Vlaška, se trouvait tout d'abord l'église de St Antoine avec l'Hôpital de St Antoine. plus tard nommés de St Pierre.

En 1696. à la place de cette église on a construit l'église de St Martin qui existe aujourd'hui encore, et à la place de l'hôpital, en 1792. on a établi „l'hôpital épiscopal dans la Rue Vlaška" qui est fermé en 1820 et dont la maison est devenue l'orphanatrophée épiscopal (plus tard d'archevêque).

En 1833., bas de la Rue Vlaška, à proximité de l'église de St Pierre on a construit la caserne épiscopale pour les trouvesy stationnées, et en 1861. cette caserne (aujourd'hui 87. Rue Vlaška) est devenue l'Hôpital militaire, où on a ajouté une nouvelle construction modernisée plusieurs fois, et qui sert aujourd'hui encore à sa destination.

L'hôpital des soeurs religieuses se trouvait d'abord dès 1845—1870 dans le couvent des soeurs Rue Frankopanska, puis, dès 1870—1894 dans leur propre maison 83. Rue Ilica, et ensuite dans les édifices modernes à Vinogradska cesta.

Les premiers professeurs de la Faculté de médecine à Zagreb sont sortis de cet hôpital, aujourd'hui nommé l'Hôpital de dr. Mladen Stojanović ou „L'Hôpital de Vinogradska".

L'Hôpital public est établi en 1860., aujourd'hui la Place de Maréchal Tito, mais pendant un long période il était d'un certain usage, jusqu'à ce qu'il n'est devenu, en 1882. la maison principe de l'Université à Zagreb aujourd'hui encore dans l'usage. Une nouvelle édifice de l'Hôpital public est construite en 1911. à Široki Brijeg (Šalata) et ne 1918. elle est à l'usage de la Faculté de médecine. Plus tard, à sa proximité, on a construit des maisons spéciales pour les matières théorétiques ainsi que les cliniques de cette faculté, mais, jusqu'à présent on n'a pas arrivé à construire la faculté complète à cette place.

L'hôpital (aujourd'hui clinique) des maladies contagieuses est établi en 1893. à Zeleni brijeg (aujourd'hui haut de L'étoile de Gubec) mais les maisons principales sont construites en 1910. Après la Première guerre mondiale les édifices de l'Institut central hygiénique et de l'Ecole de la santé publique sont construits à la même place.

Une grande Maison d'aliénés, qui est aujourd'hui encore une des plus grandes en Croatie, est construite en 1879. à Vrapče près de Zagreb.

Le sanatorium de la tuberculose pulmonaire est établi en 1909. à Brestovac sur la montagne Medvednica (Zagrebačka gora) mais 60 ans plus tard il est fermé et L'Institut (clinique) de la tuberculose pulmonaire est construit à Jordanovac à la proximité des maisons de santé à Rebro.